

A svájci hunok legendája

MATICSÁK SÁNDOR

1. Az utóbbi időben az egyre terebélyesedő hun kultusz jegyében megszapordtak a köztéri Attila-szobrok.¹ Sopronban már közvetlenül a rendszerváltás után, 1991-ben felállítottak egy 1935-ben készült, de addig rejtett helyen őrzött szobrot, melyen a hun fejedelem neve rovásírással szerepel. Egykori feltevések szerint Tápiószentmárton területén, egy Pesium nevű ókori városban állt Attila legendás fapalotája (1923-ban itt került elő egy fekvő szarvast ábrázoló dísz tárgy, illetve kelta és szarmata leletek). Ugyan az elmélet teljesen légből kapott, Tápiószentmárton lassacskán mégis kultikus helyé nőtte ki magát, ahová gyógyulni vágyó betegek is elzarándokolnak. Itt állították fel 2003-ban Attilának, „a magyarok első királyának” a mellszobrát. Pilisszántón 2007-ben állítottak emléket „Bendegúz fiának, a nagy Nimród unokájának”. A háromméteres fafaragáson Attila mellén a turul látható. 2013-ban Nyíradonyban egy magyar királyokat ábrázoló szoborpark első elemeként avatták fel a hun király szobrát. Ma áll Attila-szobor a béri Nemzeti Emlékhelyen, Hajdúböszörmény-Bodaszőlőn, Maglódon és Vácott is.

Mindezen alkotások közül talán a legfurcsább a Dunakeszin 2017-ben felállított kompozíció. Ennek egyik oszlopán a „szumír–hunghar–mahgar őshimnusz” (bármit is jelentsen ez) részlete áll, „dr. Bobula Ida nyelvész fordítása alapján”.² Az idézet fölött egy lováról hátrafelé nyilazó, látszatra hun (vagy ótörök) harcos sziluettje látszik, fölötte két stilizált dombon egy kettőskereszttel. Az idézet alatt a csodaszarvas, alatta pedig egy másik hírhedt sumerológus, Badiny Jós Ferenc mondata („A hagyományoknak valós kegyelettel való ápolása legyőzhetetlen erőt ad a népnek”). A kompozíció előterében a hosszú harcsabajusszal ábrázolt Attila mellszobra áll. A szobortalapzaton megjelenik a karmaiban lándzsát tartó turulmadár, alatta Attila neve latin betűkkel és — hogy teljes legyen a szellemi zűrzavar — rovásírással. A talapzat alsó részén a következő felirat olvasható: „Atilla

¹ A szobrokon a név *Atilla* és *Attila* formában is szerepel, írásomban egységesen az utóbbi névváltozatot használom.

² „Országok országa / törvénytudás népe / napkelet s nyugat közt / a világnak fénye / Úr oltára te vagy / emeld fel fejed”.

Isten kegyelméből Bendegúz fia, aki Engadiban született, a nagy Nemroth unokája, a magyarok, médek és gótok királya, a földkerekség félelme és Isten ostora (Budai Krónika 1473). A hun birodalom Atilla korában a Kaszpi-tengertől a mai Németországig, a Fekete-tengertől a Balti-tengerig terjedt.”

Jelen írásomban nem térek ki a sajátos történelemértelmezés kérdéseire, a dicső múlt visszaállításának törekvéseire, a sumér–hun–ótörök rokonság erőltetésére, a rovásírás történetére, hanem csak egy mozzanatot emelek ki, a „svájci szálat”.

Engadi, azaz mai nevén Engadin Kelet-Svájcban, az osztrák határhoz közeli Graubünden tartományban fekszik. A völgyet övező hegyek legmagasabb pontja a 4049 méteres Bernina-hegység. A völgy kirándulók kedvelt célpontja, romantikus találkozások színhelye. A völgyben száz kilométer hosszan folyik az Inn folyó, a terület erről kapta a nevét. Az *Engadin* a rétoromán eredetű *Engiadina* alakra megy vissza, ennek forrása egy **en cò d'Oen* 'az Inn fejen, azaz kezdetén' (FNESz. 1: 418).

De hogyan kapcsolódik össze az Inn völgye Attila életével? Honnan származhat az a képtelen állítás, hogy a hun vezér itt született? A Magyarországon nyomtatott legelső könyv, a Budai Krónika (eredeti címe *Chronica Hungarorum*, azaz 'A magyarok krónikája') Hess András nyomdájában készült 1473-ban. Ebben a hunokról szóló rész közvetve Kézai Simon krónikájából származik.³ A Budai Krónika a hun királyról a következőket írja: „Ekkor a hunok római szokás szerint Atilát, Bendekuz fiát, aki előbb egy volt a kapitányok közül, maguk fölé emelték királyuknak. Ő pedig [...] önmagát a magyarok királyának hívatta. Címzését ugyanis ilyen formában íratta: „Atila, Isten kegyelméből Bendekuz fia, aki Engadiban nevelkedett,⁴ a nagy Nemroth unokája, a magyarok, médek és gótok királya, a földkerekség félelme és Isten ostora.”

2. Engadinról tudomásom szerint a magyar krónikák sehol másutt nem tesznek említést, de egy másik svájci völgy, Val d'Anniviers (németül Einfisch) többször is előfordul a forrásokban. Ez a völgy a dél-svájci Wallis (németül) / Valais (franciául) kantonban található, a Rhône partján fekvő Sierre városától egészen a 4478 méteres Matternhornig tart. Ezt a területet a „hunok völgyeként” is emlegetik.

2.1. A valais-i hunok első írásos említése MARC-THÉODORE BOURRITÓL⁵ származik, *Description des Alpes Pennines et Rhetiennes* [A Pennini- és Raetiai-Alpok leírása] című 1781-ben kiadott könyvében ezt írja: „Ez a völgy [...] korábban csak egy félelmetes pusztaság volt, részben fával borítva [...]; talán sokáig vadállatok lakhelye lett volna, ha a hunok és alánok nem jöttek volna Tatár föld

³ Kézai nem említi Engadint.

⁴ A latin szöveg alapján nem 'született', hanem 'nevelkedett': „Atila dei gratia filius Bendekuz: q est nutritus in engaddi”.

⁵ MARC-THÉODORE BOURRIT (1739–1819) a genfi székesegyház kántora, író, utazó, az Alpok szenvedélyes kutatója.

mélyéről, hogy ott kolóniákat alapítsanak. [...] Attila halála után sorra megtámadják őket [ti. a hunokat], meggyengülnek, hódításaik egy részét elveszítik, majd hamarosan kénytelenek visszavonulni és szétválni, egyes csoportjaik megszöknek és visszatérnek Ázsiába, míg másokat üldöznek, és megsemmisítenek: de ebben az általános felfordulásban a tatárok egy része a magas Alpokban és Valais legvadabb hegyeiben talál menedéket”.⁶

Ha érkeztek is hunok erre a területre, az nem Attila 453-as halála után történhetett, hanem a rendkívül sok áldozatot követelő catalaunumi csata után. PHILIPPE BRIDEL⁷ szerint olasz földről jöttek a hunok: „Úgy tartják, hogy a völgy első telepesei Itáliából megszökött hun katonák voltak, akik igyekeztek biztonságos helyen letelepedni”.⁸ (Ennek az állításnak a völgy topográfiai viszonyai ellentmondanak, a svájci–olasz határon magasodó nagy hegyek átjárhatatlanok voltak.) BRIDELnél jelenik meg az a gondolat, hogy a betelepülők akár a 9–10. századi kalandozó magyarok leszakadt csapatai is lehettek: „A IX. és a X. században, amikor a magyarok, a hunok, a szaracénok feldúlták Európa egy részét és elfoglalták az Alpok folyosóit, e nomád rablók egy része az addig kihalt völgyekben telepedett le, ők a ma ott élő pásztornépek ősei”.⁹

A Bibliothek der neuesten Weltkunde [A legújabb világtanulmányok könyvtára] című, Aarauban, HEINRICH MÜLLER MALTEN által kiadott folyóirat 1834. évi számában közöl információkat a svájci hunokról, Die hunnischen Ueberreste in den Alpen [Hun maradványok az Alpokban] címmel.¹⁰ A cikk ismeretlen írója Wallis vidékén 1822-ben tett utazása közben a kanton fővárosának, Sionnak a piacán találkozott egy ázsiai arcvonású¹¹ parasztasszonnyal és egy világoskék szemű, szőke hajú, 40 körüli férfival, aki azt mondta magáról: „Ugyanabban a

⁶ „Cette vallée [...] n'étoit anciennement qu'un désert affreux, en partie couvert de bois, et la plaine du Valais étoit peuplée [...]; peut-être qu'elles auroient été encore longtemps la demeure des bêtes féroces, si les Huns et les Alains, ne fussent venus du fond de la Tartarie pour y établir des colonies. [...] Après la mort d'Attila, elles sont attaquées à leur tour, assoiblies, perdent une partie de leurs conquêtes, et bientôt forcées de se replier et de se diviser, quelques parties s'échappent et repassent en Asie, tandis que d'autres sont poursuivies et la plupart taillées en pièces: mais, dans cette révolution générale, quelques bandes de ces Tartares trouvent un refuge dans les hautes Alpes et les montagnes du Valais les plus sauvages” (BOURRIT 1781: 189–190).

⁷ PHILIPPE BRIDEL (1757–1845) lelkész Montreux-ben, költő, festő, svájci utazásait könyvben örökítette meg. Jelentős műve Francia-Svájc nyelvjárásainak szójegyzéke.

⁸ „Elle a eu, à ce qu'on croit, pour premiers colons des soldats Huns échappés d'Italie et cherchant à se fixer dans un lieu se sûreté” (BRIDEL 1820: 133).

⁹ „Dans le IX. et X. siècle, quand les Hongrois, les Huns, les Sarrasins ravagèrent une partie de l'Europe et s'emparèrent des passages des Alpes, quelques-uns de ces brigands nomades [...] se fixèrent [...] dans les vallées [...] jusqu'alors désertes, et furent la souche des peuples pastorales qu'on y trouve de nos jours” (BRIDEL 1820: 10).

¹⁰ <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951d003271148&view=1up&seq=48> (1: 28–50, 2: 190–215).

¹¹ A szövegben *Kalmükengesicht* 'kalmük arc' szerepel. A szerző később megjegyzi, hogy ilyen arcbereendezést sehol másutt nem látott a völgyben.

völgyben születtem, mint ez a nő. Azt mondják, hogy ázsiai származásúak vagyunk, Attila seregének néhány tucat hun harcosától származunk. Állítólag ezeket a piemonti síkságon történt rajtaütés alkalmával elvágta az anyaseregtől, a feldühödött helyiek vadul üldözték őket, kénytelenek voltak a magas hegyekbe menekülni, amelyek havas legelői és gleccserei fölött minden oldalról zárt, lakatlan szép völgybe értek, ahol végre biztonságban találták magukat, és ahol hosszas tartózkodás után elhatározták, hogy teljesen letelepednek.”¹²

A cikk szerzője többször megemlíti, hogy ezek az emberek és még mások, akikkel az út során találkozott, különös, érthetetlen nyelvet beszélnek. A hun teóriát erősíti szerinte az is, hogy a környéken van egy *Hunnegrotte* ('Hunok barlangja') és egy *Hunnenstein* ('Hunok köve') nevű természeti képződmény is.

2.2. Ezt a két írást SCHEDEL FERENC¹³ ismertette Tudománytár című lapjában (1834, 1835),¹⁴ ekkor értesült a magyar közvélemény erről a völgyről. Ez a beszámoló felkeltette az akkor már svájci emigrációban élő történész, HORVÁTH MIHÁLY¹⁵ figyelmét is, aki 1853-ban felkereste a völgyet. Tapasztalatait A hunok maradványa Schweitzben című írásában örökítette meg, ez a Rajzok a magyar történelemből. Történelmi zsebkönyv című művében jelent meg (1859: 490–502). HORVÁTH először a rendelkezésére álló könyvekből próbált tájékozódni, de ez elégtelennek bizonyult, így személyesen, egy vezető társaságában utazott el a nehezen megközelíthető völgybe. Itt nyolc település van, akkoriban összesen 4–5 ezren lakták. A legfőbb település, HORVÁTH magyaros átírataiban Viszój, 1200 lelkes. Egynapos útja során először az itt élő embereket vette szemügyre, de ebből nem tudott következtetést levonni: „E vizsgálatom mindazáltal semmi eredményre nem vezetett: természetére, színére, arcvonásaira nézve e nép semmiben

¹² „Ich bin gebürtig aus demselben Thale, wie diese Frau, fuhr er fort. Man behauptet, daß wir von asiatischer Abkunft, daß wir Nachkommen einiger Dutzend hunnischer Krieger von Attila's heer seien. Diese, sagt man, seien auf einem Streif- oder Raubzuge in der Ebene von Piemont abgeschnitten, von den erbitterten Einwohnern hart verfolgt, genöthigt gewesen, sich in das Hochgebirg zu flüchten, über dessen Alpen und Gletscher sie in schönes, von allen Seiten verschlossenes, unbewohntes Thal gelangt, wo sie endlich in Sicherheit sich befunden, und wo, nach einem verlängerten Aufenthalte, sie den Entschluß gefaßt, sich gänzlich niederzulassen” (30. oldal).

¹³ SCHEDEL (1847-től TOLDY) FERENC (1805–1875) irodalomtörténész, az MTA titkára, a Kisfaludy Társaság és az egyetemi könyvtár igazgatója, a fővárosi egyetem tanára, jelentős magyar irodalomtörténeti munkák fűződnek a nevéhez.

¹⁴ Később, 1881-ben a Századok folyóiratban GYÖRGY ALADÁR (C. FERDINANDUS EREMITA álnéven) ugyancsak kivonatolta ezt az írást, főleg a halotti torról szóló beszámolót.

¹⁵ HORVÁTH MIHÁLY (1809–1878) korának jelentős történésze. A szabadságharc idején rövid ideig vallás- és közoktatásügyi miniszterhelyettes. A bukás után külföldre emigrált (Franciaországban, Olaszországban, Belgiumban és Svájcban élt), a kiegyezés után hazatért, szegedi országgyűlési képviselő lett, az akadémia tagjává választották, címzetes püspökké nevezték ki. Élete utolsó tíz évében a Magyar Történelmi Társulat elnöke volt. Az ő nevét viseli a szentesi gimnázium. HATVANI MIHÁLY álnéven is publikált, az itt bemutatott írása is e néven jelent meg.

sem különbözik Valais canton többi népétől; a hún typosznak legalább semmi világosabb nyomára nem találtam” (i. m. 495). Ezután francia tolmács segítségével néhány idősebb helyi lakos nyelvét vette górcső alá. A szűk völgyek lakosai „többnyire a francia, olasz és más, ős nyelvekből származott keveréket beszélnek; melyek egymástól a külön völgyekben többé kevesbé különböznek. Az anniviersi völgy nyelve azonban [...] annyira különbözik a szomszéd völgyek nyelvétől, hogy e külön völgyek lakosai őket saját nyelvökön egyáltalában nem értik meg” (i. m. 496–497). HORVÁTH feljegyzi helységneveiket (magyaros átírással: *Penszék, Viszój, Ajer, Grimencz* vagy *Gremencz, Prász, Major, Küimez, Luk*), közli a hegyhátak és legelők neveit, 23 rokonság-, állat- és tárgynevet, illetve természeti jelenségek nevét, valamint néhány mitológiai lény megnevezését. Végkövetkeztetése: „nyelvök nem egyéb, mint egy külön dialectusa azon francia, olasz és nem tudom, mi féle régi, kiveszett nyelvekből összezagyvált míveletlen, szabálytalan tájnyelvnek, mely e vidék többi völgyeiben is divatozik” (i. m. 501). Ma már vitatkoznánk a „míveletlen tájnyelv” megfogalmazáson, de HORVÁTH világosan látja a hun rokonság igazolhatatlanságát: „ezen [...] hegyi népet, bár azt egy homályos hagyomány a húnoktól származtatja le, ezek maradványának bebizonyítani, jelenleg, tizennégy század lefolyta után, minden határozottabb történelmi adat s bizonyítvány híjában egyáltalában lehetetlen” (i. h.).

Ugyancsak személyesen kereste fel 1888 nyarán az Anniviers völgyet az Ethnographia első főszerkesztője, RÉTHY LÁSZLÓ.¹⁶ Vizsgálatainak eredményét frissen indult folyóirata első évfolyamában adta közre, 1890-ben. A nyelv megítélése kapcsán RÉTHY finoman helyreigazítja HORVÁTHot: „nem szabálytalan zagyvalék (jargon), mint Horváth M. vélte. Francia paraszti nyelv az, mely hangtanilag a piemonti olaszba megy át, grammatikájára nézve is olyan szabályos fejlődés, miben a francia s olasz nyelvhatárok találkozását látjuk meg” (1890: 101). RÉTHY megvizsgálta a számneveket, a lótarás esetleges emlékeit, a helyneveket, „de mind hiába: nincs itt semmi, a mi az ural-altáji ethnológiának tárgya lehetne”, s ugyanúgy nem talál embertani nyomokat sem. „Semmi, éppen semmi nyom, a legkisebb jel sem mutat arra, hogy hunn őseink hadi útjukban az anniviersi völgyben vonták volna meg magukat” — vonja le a konklúziót (i. m. 102).

RÉTHY ugyanakkor megpróbál magyarázatot találni arra, honnan származhat a hun teória. A magas hegyek között sok a sziklafalakra leszakadt nagy kőtömb, ezekről a néphit azt tartja, az óriások görgették oda, s ezek alatt alusszák örök álmukat. Innen erednek a német *Hünengrab* ’megalit sír, halomsír’, *Hünenstein* ’menhir’ szavak (< *Hüne* ’óriás’), RÉTHY szerint ezeket a kifejezéseket már a középkorban népetimológus úton a hunokhoz kapcsolták (1890: 103).¹⁷

¹⁶ RÉTHY LÁSZLÓ (1851–1914) néprajztudós, numizmata, az MTA tagja, egyetemi magántanár.

¹⁷ Vö. ném. *Hüne* (< úfn. *heune*, kfn. *hiune*) ’óriás’, ez egybeesik a kfn. *Hiune*, ófn. *Hüni*, *Hün* ’hun’ szavakkal (< klat. *Hunus*, *Hunnus*) (KLUGE 2002: 321).

2.3. Úgy tűnt, ezzel a tudomány megnyugtató módon le is zárta a „hun kérdést”, ám 1896-ban színre lépett FISCHER KÁROLY ANTAL, aki Zürichben kiadott német nyelvű monográfiájában (*Die Hunnen im schweizerischen Eifischthale und ihre Nachkommen bis auf die heutige Zeit* [A hunok a svájci Eifisch-völgyben és leszármazottjaik napjainkig]) új lendületet adott a hun–magyar romantika híveinek.

FISCHER KÁROLY ANTAL (1838–1928)¹⁸ Budán született, katonatiszt volt, századosi rangig jutott, de egy hadbíróági ítélet miatt elvesztette a rendfokozatát, végül vasúti tisztviselőként dolgozott. Ebben a minőségében sokat utazott, útirajzokat írt. Közben a rovásírás autodidakta kutatójává képezte ki magát. Magyarországi hívei nagyra értékelik A hun-magyar írás és annak fennmaradt emlékei című könyvét (1889), melyben a rovásírás emlékeit gyűjtötte össze, s 12 ábécét adott közre, de megemlíthető még A húnok és magyarok »Fekete« illetve »Fehér« elnevezésének megfejtése című tanulmánya is (1888).¹⁹ Látható tehát, hogy a svájci hunokról írott könyve nem volt előzmény nélküli, FISCHER a hun–magyar rokonság feltétlen híve és szószólója volt.

A terjedelmes, 434 oldalas munka nagyon sokféle témakört ölel fel. Van benne hun eredettörténet, a környék földrajzi és közigazgatási leírása, hun történelem és vallás (a fekete hunok története, a szétszórt hunok betelepülése a völgybe, a hunok eredeti vallása), a kereszténység felvételének története, a hun írás nyomai. Hosszú néprajzi leírások sorjázna a kötetben: öltözködés, ételek, vendégszeretet, eljegyzés, esküvő, keresztelő, temetkezés, szellemvilág, mesék, díszítőművészet.

Prekoncepciójának megfelelően mindenhol hun (magyar) nyomokat lát, az emberek külsejében, a pásztorok nomád életmódjában, öltözködésükben, díszítőművészetükben. A házak tetőgerendáinak rovásjelei szerinte megegyeznek a „hun–magyar rovásírás” elemeivel. Ehelyütt ezekre a kevés tudományossággal papírra vetett, terjengős, zavaros gondolatokra nem térek ki részletesebben (ennek illusztrálására csak egy adalék: a völgy lakóinak hun/magyar eredetét az is bizonyítja, hogy sokkal vendégszeretőbbek, mint a környék más lakossága), hanem csak FISCHER nyelvi anyagát mutatom be. Ezek a *Verzeichnis der Familienamen des Eifischthales samt ihren Analogien in Ungarn und in griechischen und römischen Autoren* [Az anniviers-i családnevek jegyzéke és analógiái a magyarokkal, valamint görög és római szerzőkkel, 196–225] és a *Verzeichnis der Ortsnamen des Eifischthales samt ihren Analogien in Ungarn* [Az anniviers-i helynevek jegyzéke magyar analógiákkal, 225–248] című fejezetekben kaptak helyet.

A helynevek lajstromába FISCHER összesen 104 tételt vesz fel, ezek egyharmadának vél találni valamilyen magyar megfelelőt. Fantáziadús párhuzamait

¹⁸ Egy rovásírással foglalkozó honlap (http://www.rovasirasforrai.hu/Korunkrol/Orokseg-dij/Orokseg-Dij_03_Fischer-Karoly-Antal/Fischer-Karoly-Antal.htm) szerint 1842-ben látta meg a napvilágot.

¹⁹ Vö. SZINNYEI 1894. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm>

négy csoportba lehet sorolni: a) A svájci nevet valamilyen magyar közszónak felelteti meg, pl. *Ayer* ~ m. *aj* 'hasadék, rés' + *ér*, *Barma* ~ *verem* (*verm-*), *Barneusa* ~ *barnás*, *Roc de Boudri* ~ *bodri*, *bodros*, *Combaz* ~ *gomba*, *Gorugé*, *Gugra* ~ *ugró*, *La Rechi* ~ *rés*, *Usens*, *Vesonce* ~ *özön*(*víz*), *víz*. Szép lelemény egy gleccsernév első elemének magyar eredete: *Hohwänggletscher* ~ *hó*. b) A svájci nevet valamilyen (vélt vagy valós) magyar helynévnek felelteti meg: *Fang* ~ *Fancs*, *Fancsal*, *Fanácz*, *Garbulaz* ~ *Görgöleg*, *Grimence* ~ *Gerencze*, *Lona* ~ *Lónya*, *Painsec*, *Penschek* ~ *Penszék*, *La Toille* ~ *Talabor*, *Tállya*, *Chesso du Tounot* ~ *Tunyog*, *Tracuit* ~ *Tarkő*, *Vissoie* ~ *Vizsoly*, *Zirouq* ~ *Sirok*, *Szirák*. c) A svájci nevet valamilyen magyar személynévnek felelteti meg: *Bella Tolla* ~ *Béla*, *Pointe de Nava* ~ *Návay*. És talán a legszebb lelemény a d) csoport: a svájci egy magyar név fordítása: *Pranzriod* 'Rundwiese' < *Kerekmező*, *Kerekrét*, *Prazlong* 'lange Wiese' < *Hosszúrét*. A családnevek „magyarítása” szintén hasonló dilettáns módon zajlik, pl. *Abbe* ~ *Aba* (*Sámuel*), *Barza* ~ *Barcza*, *Bourginet* ~ *Börzsönyi*, *Berzsenyi*, *Callo* ~ *Kálló*, *Chapella* ~ *Csepel*, *Faure* ~ *Forró*, *Sauio* ~ *Sajó*, *Vardaud* ~ *Várdó*, *Várda*, *Zable* ~ *Zabola*. Ebből a felsorolásból is világosan kitűnik, hogy FISCHER a legcsekélyebb nyelvészeti képzettséggel sem rendelkezett, magyar „párhuzamai” a preconcepciójából eredő fantáziaszülemények.

2.4. MAKOLDY SÁNDOR 1912-ben tett látogatást Anniviers-ben. Elődjeitől eltérően ő hosszabb ideig, több mint három hétig tartózkodott terepen, erről a Néprajzi Értesítőben számolt be (Az anniviardok u.n. svájci hunnok múltja és jelene című munkájában). Megfigyelései pontosak. Röviden szól a térség történelméről, majd részletesen leírja a helyiek külsejét, öltözködését, lakókörményeit, gazdálkodásukat, a munkák fajtáját és menetét, bemutatja étkezési szokásaikat, vallási életüket, házassági és temetkezési szokásaikat, a házak külsejét és belsejét, díszítőművészetüket. A mostoha körülmények között élő völgylakók egyszerű, de nagyon dolgoz emberek. Idegenekkel nem szívesen vegyülnek, de nagyon becsületesek. Igen vallásos nép, hitbuzgó katolikusok, szigorú erkölcsök szerint élnek. Még ünnepnapokon se nagyon vígadnak, hétköznapjaikat télen-nyáron a munka tölti ki. Házuk egyszerű, ruhájuk praktikus, nem használnak sok díszítést. MAKOLDY nem tér ki a nyelvi kérdésekre, az esetleges hun eredetre, írása végén azonban nem foglal egyértelműen állást: „Azonban a közöltekből is eléggé kitűnik, hogy az anniviardok ethnographiai sajátságai sokkal kisebb körre szorítkoznak, mintsem azok az idegen eredet döntő bizonyítékai lehetnének. A szokásoknak sokaktól hangoztatott s a típusnak esetleg feledésbe ment változása mellett azonban nem valószínű, hogy a hagyomány egy *kis* hún-töredék bevándorlására vonatkozik, mely teljesen beleolvadt a környezetébe” (1913: 164).

2.5. MUZSNAY JENŐ 1978-ban Münchenben jelentette meg A Val d'Anniviers fantomja című rövid, 88 lapos könyvecskéjét, amelyben egyértelműen a völgy lakóinak hun eredete mellett teszi le a garast. MUZSNAY az emigráció tipikus

figurája: a magyar nyelv nem finnugor eredetű, hunok vagyunk, a hunok népesítették be Európát stb. Könyvének ajánlójában ez olvasható: „Nemcsak Svájc déli zugaiban maradt hun töredék, hanem minden bizonyossággal máshol is. Ezeknek a völgyeknek elszigetelt fekvése tette lehetővé, hogy megmásíthatatlan eredetben szógyökerek konzerválódjanak az ott lakók nyelvében, legyen az ma francia vagy olasz. Helységnevekben és egyéb tárgynevekben tükröződnek ezek, de család-, illetve nemzetségnevekben is.”. Könyvében javarészt HORVÁTH MIHÁLY és FISCHER KÁROLY ANTAL munkásságát ismerteti.

KUNSZABÓ FERENC²⁰ a Kortárs 1981-es évfolyamában ír a völgyről. Első nyugati útján Németországban és Svájcban magyar hely- és családneveket „talált”. Dilettáns etimológiáival (a Köln környéki ősi nép, az *ubi* rokonait az *obi*-ugorokban sejtí, *Hunnawihr* várát hunnak tartja, s a *Huun*, *Kuhn*, *Kish*, *Jokisch*, azaz *Jó kis* neveket is nyelvünkől magyarázza) nem is érdemes hosszabban foglalkozni. Következő útján, 1980-ban ismerkedett meg MUZSNAY könyvével, a Val d’Anniviers, azaz a „Hunvér-völgy” népességével. KUNSZABÓ, FISCHER téziseit elfogadva, arra a következtetésre jut, hogy a hivatalos tudománypolitika nemcsak nálunk, hanem nyugaton is elnyomja a más eszmék kiötlőit. „Muzsnay Jenő remek összefoglalójából ehelyütt az a fő tanulság, hogy Európa tudományos élete nem tud, éppen ezért nem is nagyon akar foglalkozni az itt megpendített témakörök azon vonatkozásaival, melyek kívül mutatnak az általánosan elismert finnugrisztika eddig vágott csapásain” (1796. oldal), innen a szerző rögtön el is jut a Habsburg-összeseküvésig. (KUNSZABÓ cikkére BEREZCKI GÁBOR válaszolt 1982-ben.)

Ugyancsak reflektált erre az írásra a svájci helyszínen szintén megfordult RADÓ GYÖRGY²¹ is, szintúgy a Kortárs hasábjain, 1982-ben. Írásában először a kérdés rövid tudománytörténeti áttekintését adja (benne FISCHER jogos bírálatával, némiképp tréfásan sérelmezve, hogy FISCHER nem került be a finnugor szakkönyvek dilettáns rokonításokkal foglalkozó fejezeteibe), majd saját élményeit írja le. A helyiek nem hallottak a hun hagyományokról. RADÓ a HORVÁTH és FISCHER által közreadott szóanyagról megállapítja, hogy „egyáltalán semmiféle rendszeres egyezésnek nem látjuk nyomát, [...] magyar–anniviard nyelvrokonságról szó sem lehet” (i. m. 469), ezeket az elképzeléseket a mítosz világába utalja.

HANKÓ ILDIKÓ 1987-ben a Magyar Nemzet hasábjain írt a völgyről, melynek lakói különböznek a környék lakosságától. Röviden ismertette a magyar utazók, tudósok eredményeit, majd arról számolt be, hogy KISZELY ISTVÁN járt a völgyben (HANKÓ egyébként KISZELY felesége volt). Javára írandó, hogy nem hallgatta el

²⁰ KUNSZABÓ FERENC (1932–2008) író, szociográfus, a Hunnia Kiadó alapítója, az azonos nevű folyóirat főszerkesztője.

²¹ RADÓ GYÖRGY (1912–1994) irodalmár, műfordító, A nyelvrokonság között (1975) és A Szovjetunió uráli és türk népeinek irodalma Magyarországon (1976) című könyvek szerzője.

FISCHER művének korabeli svájci fogadtatását: „egy magyar mániában szenvedő dilettánsal állunk szemben”. VITTAY GYŐZŐ e cikke reagálva, szintén a Magyar Nemzet hasábjain adta közre nézeteit. Szerinte a völgy lakosságának hun eredetét bizonyítja az, hogy sírkeresztjeiken ott díszleg a hatágú ősi napcsillag, akárcsak a székely, magyar és avar (!) házak kapuján, s az is sokat nyom a latba, hogy nevük felsorolásánál előbb áll a vezetéknév, utána a keresztnév, „melyek csak a székelyben, a magyarban, a kínaiban, japánban stb. szokásosak”. Nyelvi bizonyítékai között szerepel, hogy a *c* hangot nem ismerik, akárcsak „az ősi magyar nyelv”, illetve a 400-as években átvett latin szavak *sz* hangját *s* hangértékben vetették át, akárcsak a magyarok. Nyelvészeti képzettségéről sokat elárul fejtegetése: „Ezért joggal felvethető, hogy az újlatin nyelvekben rögződő *sz* hangérték csak a XII. század után következett be, az akkor ismert világ nyelveiben bekövetkezett hanglágyulás során”.

2.6. Anniviers magyar visszhangjában döntő fordulatot jelentett KISZELY ISTVÁN²² fellépése. Az élesen finnugorellenes nézeteiről is ismert KISZELY filmet készített a völgy életéről és a lehetséges hun kapcsolatokról (alkotását 1990-ben mutatta be a Magyar Televízió),²³ majd 1996-ban egy rövid, 42 lapos könyvecskét is kiadott A svájci „hun völgy” címmel. Ez az iromány készpénznek veszi a hunok/magyarok egykori svájci jelenlétét. KISZELY dicsőíti a dilettáns FISCHERT és VITTAYT. Előbbiről: a völgy „első »igazi« kutatója Anton Karl Fischer, erdélyi szász tudós-mérnök volt. [...] Munkája az eifisch-völgyiek kutatóinak »Szentírása« lett, és tulajdonképpen azóta mindenki abból él; ahhoz igyekeznek valamit hozzá tenni, azt megpróbálja megcáfolni; de annál jobbat még senki nem írt” (i. m. 10). VITTAYról megállapítja: „jó nyelvészeti tanulmányt írt” (i. m. 11). KISZELY tudománytörténeti áttekintése a csúsztatások és tendenciózus elhallgatások iskolapéldája, HORVÁTHtól és MAKOLDYtól csak az ő koncepciójába beilleszthető részeket idézi. Svájci útjának legfőbb eredménye, hogy a helyi körzeti orvos a völgy „legősibb lakóitól” vérmintákat vett, ezt KISZELY saját állítása szerint elküldte a japán HIDEO MATSUMOTO professzornak. KISZELY a vizsgálatról (aminek sehol nincs tudományos nyoma) ezt írja: „A vérminták tanúsága szerint az őslakók egy része »belső-ázsiai« markerű, azaz vérsavójuk olyan speciális immunanyag-megosztást mutat, amely Európa népeire nem jellemző, viszont megtalálható azon területeken, ahonnan a hunok jöttek, ugyanakkor kimutatható az avar lakosság és a honfoglaló magyarság ősi szállásterületein is. Ebből arra a

²² KISZELY ISTVÁN (1932–2012) az MTA Régészeti Intézetének főmunkatársa, az ötkötetes, egyes megítélésű Föld és népei című könyvsorozat írója, az Attila Király Népfőiskola vezetője, a hírhedt barguzini „Petőfi-csontváz” megtalálója. A magyar őstörténettel foglalkozó könyvei, írásai a tudomány világában éles elutasításra találtak. (KISZELY ellentmondásos munkásságáról lásd FODOR 2010; a völgyről lásd 105. oldal.)

²³ Hasonló szellemiségű filmet készített 2007-ben POZSGAI ZSOLT Hun-völgy. Attila népének maradéka a svájci havasokban címmel (<https://www.youtube.com/watch?v=JzhuBMepUUK>).

következtetésre kellett jutni, hogy az anniviardok valóban nem ősi európaiak, hanem vagy a hunok, vagy a avarok vagy a honfoglaló magyarok Svájcban élő maradványai” (i. m. 12). Az érvelés ismerős, a mai DNS-vizsgálatok elfogult értelmezői szintén ugyanezt hangoztatják. Az ázsiai eredetet KISZELY szerint erősíti, hogy ő az őslakosoknál „erőteljes mongolid jelleget” (12) figyelt meg (mongolfolt, mongolredő).²⁴

KISZELY állításai tovább élnek. Eszmetársa, az építőmérnök és matematikus végzettségű SALAMIN ANDRÁS²⁵ 2011-ben tette közzé nézeteit a Látófa című folyóirat első számában. SALAMIN tíz pontban foglalta össze a völgy lakóinak „hun–magyar eredetére” vonatkozó bizonyítékokat. Ebben szerepet kap a mondavilág, a szokások, a rovásjelek, a tulipános díszítések, a halotti tor szokása, a bajszos katonaszentek (!),²⁶ antropológiai vizsgálatok és a „végtelen fonat szimbólum ötezer esztendő s vándorlása Mezopotámiából a Kárpát-medencén át a svájci Hun-völgybe”. Ezek a „bizonyítékok” önmagukért beszélnek, itt csak nyelvészeti fejtegetéseiből idézek röviden. Szerinte a magyar rokonságot bizonyítja, hogy a völgy nyelvében a szavak hangsúlya az első szótagra esik,²⁷ használják „a magyar zárt *a-t*”, megismétli a VITAYnál már felbukkanó érveket, az *s/sz* és *c* hangok szerepét és a vezetéknev + keresztnév sorrendet, emellett képtelen etimológiákat sorol fel. SALAMINnak és a hozzá hasonlóan a rokonságban hinni akaróknak ez elég is: „Ha valakinek egyik-másik bizonyíték nem lenne elegendő, marad még bőven további jó néhány, amelyek közül tetszése szerint válogathat. Akár egy is a tíz közül elegendő lehet, hogy pontot telessünk a Hun-völgy őslakóinak eredetére: egyértelműen a hunoktól–magyaroktól származnak, ők a mi rokonságunk” (i. m. 149). SALAMIN Az utolsó honfoglalás című kétrészes művének (SALAMIN–SALAMINNÉ 2011) második kötetében is részletesen foglalkozik a völgy történetével, hasonló eredményre jutva.

2.7. Sajnos, az utóbbi időben a tudománytörténet e részletkérdésével foglalkozó írások között (is) megszorodtak a szenzációhajhász, a tudományos módszereket nem ismerő dolgozatok. Egyedül KLIMA LÁSZLÓnak a nyest.hu internetes oldalán megjelent kitűnő tudománytörténeti összefoglalója mutatja be korrekt módon a kérdéskört (2013). Ő is említ néhány újságcikket, melyek szerzői tényként

²⁴ KISZELY és követői gyakran hivatkoznak a völgyben született BERNARD SAVIOZ-ra, a sioni kórház gazdasági vezetőjére, aki 1985-ben publikált könyvet a hun eredetről *Valaisians descendants d’Attila [A valais-iak Attilától származnak]* címmel. A völgyben található rovásjeleket („családjegyeket”) a székely–magyar rovásírással azonosítja.

²⁵ SALAMIN ANDRÁS (aki egyébként a műszaki tudományok kandidátusa) közlése szerint ükapja, MARTIN SALAMIN a völgyben született, az egyik falu polgármestere volt, majd az 1835-ös árvíz után települt át Pestre, „ha úgy tetszik [,], visszatért hun ősi földjére” (2011: 142).

²⁶ „Fischer [...] olyan katonaszenteket talált, amelyek hetyke bajszos, keleties arca egyrészt a völgy első honfoglalóinak katonai mivoltára, másrészt keleti származására utalt” (2011: 157).

²⁷ Ugyanerre hivatkozik GRANDPIERRE ATTILA is (lásd HONTI 2010: 181–182).

kezelik a völgy lakosainak hun (magyar) eredetét. Közéjük tartozik például SINKOVICS FERENC (2011), aki SALAMIN ANDRÁS fentebb említett könyvét a Magyar Hírlap hasábjain méltatva ezt írja: „Ezek az emberek hun származásának tartják magukat. Úgy tudják, hogy őseik Attila katonái voltak, akik itt maradtak. [...] Ez a nép valaha hun–magyar nyelvet beszélt, s ez a nyelv a könyv szerint egészen a 16. századig fennmaradt. Ma már csak töredékei, átformált emlékei és származékai élnek, de jelenléte most is tapintható” (2011: 13). Hasonló szellemben nyilvánult meg HANKÓ ILDIKÓ (2009)²⁸ és DOMBROVSZKY ÁDÁM (2012) is. SZAKÁCS GÁBOR a Magyar Demokrata hasábjain ezt írja: „az biztos, hogy a Hun-völgyben a Roa, Roas nevet Roua-nak ejtik. Márpedig ezek a nevek Roga hun nagykirály, az Attila előtti uralkodó különböző névírását jelentik. A felsoroltak ellenére nem változott a hivatalos szemlélet Fischer Károly Antal kutatásai óta. Svájc továbbra is mesének tartja a völgyben lakók szájhagyományát, a Magyar Tudományos Akadémia pedig Siófokon rendezi meg idén a soha nem létezett finnugor népek VI. Világkongresszusát. A svájci Hun-völgy kutatása továbbra is a tudós, elhivatott magánszemélyekre marad” (2012: 53). Korrekt módon, de szenzációhajhász címmel számolt be a kérdéskörrel FABÓK BÁLINT az Origo portálján (2013).

KLIMA még néhány érdekes „kutatásra” hívja fel a figyelmet. Korábban már szó esett róla, hogy FISCHER és eszmetársai a völgy házainak homlokzatára vésett jeleket „azonosították” a hun–magyar–székely rovásírással (hasonlóan: HANKÓ 1990). Erről a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület östörténeti konferenciájának kötetében hárman is írtak, CSIHÁK GYÖRGY, FORRAI SÁNDOR és FEJES PÁL (2005). Utóbbi — mint KLIMÁTÓL megtudható — a kémiai tudományok doktora, aki az Anniviers-völgy rovásait egy általa „felfedezett” észak-indiai írásra vezeti vissza. Zavaros fejtegetéseiből talán elég ez az idézet: „A magyarok ősi hazáját MAGAR.I.HA-nak hívták, ami az indiai MUZAF-FRA.NAGAR (jelentése »hősi székely had«) város 50.000 km²-es körzetében terült el. A nép az EEM.EESSAAL = EEM.HUL = székely/magyar nyelvet (az »asszonyok nyelvét«) beszélte, így ez a hiteles neve annak az eurázsiai »lingua franca«-nak, amely a Kr. e. 44.600 táján végbement EESSA (= 'a hó')-exodus révén a Föld akkor lakható valamennyi területén el volt terjedve és lényeges sérülés nélkül kb. egészen Kr. e. 20.000-ig az egész világon ezt a nyelvet használták” (idézi: FEJES 2005: 140).

Érdekes módon van még egy terület, ahol a völgy hun rokonsága markánsan megjelenik: ez a turizmus. Ha az interneten megnézzük a különféle utazási irodák ajánlatait, ilyesféle csalogató szövegeket olvashatunk: *Hun-völgy — Őseink emlékei a mai Svájc területén* (utazom.com; travelplaza.hu; pptours.hu); *Kétnapos*

²⁸ HANKÓ „precizítására” csak egy példa: a korábban már említett PHILIPPE BRIDEL montreux-i lelkész nála *Pastor von Montreaux* néven szerepel.

kirándulás a svájci „Hunok völgyében” (Kőrösi Csoma Sándor Program, korosi-program.hu): „A legenda szerint Attila, hun király visszavonuló csapattörzse a catalaunumi csatát követően 451-ben menekült be a völgybe, ahol menedéket keresett. A helyiek a mai napig megemlékeznek hun eredetükről.”; *A svájci hunvölgy titkai* (csillagosveny.utazas.hu).

Így lesz tehát egy 18. századi legendából mára bizonyos körökben elfogadott tény.

Irodalom

- BERECZKI GÁBOR 1982. Hunok Svájcban és egy lépéstévesztés. *Kortárs* 26/6: 990–994.
- BOURRIT, MARC-THÉODOR 1781. *Description des Alpes Pennines et Rhetiennes*. Geneve.
URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6543865j/f226.item>
- BRIDEL, PHILIPPE 1820. *Essai statistique sur le Canton de Valais*. Zürich.
URL: <https://doc.rero.ch/record/210006>
- DOMBROVSZKY ÁDÁM 2012. A hunok völgye magyar utazókra vár. *Magyar Hírlap* 2012.08.07. 8. oldal.
- FABÓK BÁLINT 2013. Kalandozó hunok leszármazottjait rejti egy svájci völgy. *Origo* 2013.10.11. URL: <https://www.origo.hu/nagyvilag/20131009-kalandozo-hunokat-konzervalt-a-megkozelithetetlen-svajci-volgy.html>
- FEJES PÁL 2005. Egy pillantás az ősi magyar múltba. A Pinsec-i gerenda felirata. In: *A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Hatodik Magyar Őstörténeti Találkozó előadásai és iratai*. Ungarisch Historischer Verein Zürich, Budapest–St. Gallen. 122–141.
- FISCHER KÁROLY ANTAL 1896. *Die Hunnen im schweizerischen Eufischthale und ihre Nachkommen bis auf die heutige Zeit*. Zürich.
URL: https://books.google.hu/books?id=20APAAAAYAAJ&pg=PA1&hl=pt-PT&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false
- FNESZ. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- FODOR ISTVÁN 2010. Meghökkenítő „őstörténet” és művelői. In: HONTI LÁSZLÓ főszerk.–CSÚCS SÁNDOR–KERESZTES LÁSZLÓ szerk., *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság*. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 83–120.
- GYÖRGY ALADÁR [C. FERDINANDUS EREMITA] 1881. Egy kis húnkérdés több nagy között. *Századok* 15: 499–511.
- HANKÓ ILDIKÓ 1987. A svájci völgy titka. *Magyar Nemzet* 1987.03.02. 7. oldal.
- HANKÓ ILDIKÓ 1990. Ismeretlen rovásírás Svájcban. *Magyar Nemzet* 1990.10.15. 8. oldal.
- HANKÓ ILDIKÓ 2009. Rejtélyes svájci völgylakók. *Magyar Demokrata* 13/14: 38.
- HONTI LÁSZLÓ 2010. Anyanyelvünk rokonságáról. In: HONTI LÁSZLÓ főszerk.–CSÚCS SÁNDOR–KERESZTES LÁSZLÓ szerk., *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság*. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 161–246.

- HORVÁTH MIHÁLY [HATVANI MIHÁLY] 1859. *Rajzok a magyar történelemből. Történelmi zsebkönyv*. Pest.
 URL: <https://books.google.hu/books?id=BpMAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=hu#v=onepage&q&f=false>
- KISZELY ISTVÁN 1996. *A svájci „hun völgy”*. Budapest, Magyarországi Unitárius Egyház.
- KLIMA LÁSZLÓ [ZEGERNYEI] 2013. *Hun volt, hun nem volt...*
 URL: <https://m.nyest.hu/renhirek/hun-volt-hun-nem-volt>
- KLUGE, FRIEDRICH 2002. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 24. kiadás. Szerk. WALTHER MITZKA. Berlin, Walter de Gruyter.
- KUNSZABÓ FERENC 1981. Hunok Svájcban. *Kortárs* 25/11: 1793–1796.
- MAKOLDY SÁNDOR 1913. Az anniviardok u.n. svájci hunnok múltja és jelene. *A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője. Az Ethnographia melléklete*. 14/1–2: 145–164.
- MUZSNAY JENŐ 1978. *A Val d’Anniviers fantomja*. München, Újváry „Griff” Verlag.
- N. N. = Die hunnischen Ueberreste in den Alpen. *Bibliothek der neuesten Weltkunde* 1834/1: 28–50, 1834/2: 190–215.
- RADÓ GYÖRGY 1982. A svájci „rokonság”. *Kortárs* 26/3: 461–469.
- RÉTHY LÁSZLÓ 1890. A svájci hunnok. *Ethnographia* 1/2: 98–104.
- SALAMIN ANDRÁS 2011. A svájci hun-völgy különös története. *Látófa. A magyar múlt, jelen és jövő lapja* 1/1: 142–160.
- SALAMIN ANDRÁS–SALAMINNÉ H. MÁRIA 2011. *Az utolsó honfoglalás 1–2*. Budapest, Infotop.
- SCHEDEL FERENC 1834. Historiai nevezetességek. Hunn maradék a’ helvetiai havasokban. *Tudománytár* 3: 229–230.
 URL: http://epa.oszk.hu/02100/02198/00003/pdf/Tudomanytar_03_1834_229-230.pdf
- SCHEDEL FERENC 1835. Historiai nevezetességek. Hunn maradék a’ helvetiai havasokban. *Tudománytár* 5: 237–240.
 URL: http://epa.oszk.hu/02100/02198/00005/pdf/Tudomanytar_05_1835_237-240.pdf
- SINKOVICS FERENC 2011. Hunok, Svájcban. *Magyar Hírlap* 2011.12.13. 13. oldal.
- SZAKÁCS GÁBOR 2012. Hunok völgye. *Magyar Demokrata* 16/3: 52–53.
- SZINNYEI JÓZSEF 1894. *Magyar írók élete és munkái* 3. Budapest, Hornyánszky Viktor akadémiai könyvkereskedése.
- VITTAY GYŐZŐ 1987. Az anniviers-i völgy lakóinak történetéhez. *Magyar Nemzet* 1987.05.01. 14. oldal.

The legend of the Swiss Huns

The Val d’Anniviers is situated in the Swiss Canton of Valais, and it is also known as “the valley of the Huns”. According to an 18th century legend, there used to be a settlement of Huns there, but the Hungarian scientists visiting and examining the valley in the

19th century found no evidence for that. In 1896, Károly Antal Fischer, an amateur researcher of the Hun–Hungarian kinship, “proved” that the valley used to be inhabited by Huns, that is, Hungarians. Later on, this theory that lacked any scientific basis was kept alive by Hungarian immigrants. In the 1990s, István Kiszely made a film and wrote a book about the inhabitants of the valley. His unprofessional conclusions live on to this day among the supporters of Hun kinship and among those who find traces of Hungarian kinship everywhere.

Keywords: Switzerland, Hun legend, Hun–Hungarian kinship

Maticsák Sándor
ORCID: 0000-0001-9313-1162
Debreceni Egyetem
maticsak.sandor@arts.unideb.hu